

Előszó

Egészen kicsi rajz volt a lap alján, egy dróton üldögélő fecskéről és egy felé integető, rakott szoknyás, copfos kislányról. Hogy a fecske színe lila, azt Nemes Nagy Ágnes verséből tudhattam, mert a rajz fekete-fehér volt. És miközben apu újra és újra felolvasta a verset, az elnagyolt vonásokban számomra testet öltött a madárka szívszorító magánya. A rajzhoz kötődő érzéseket ilyen hosszú idő távlatából is fel tudom idézni, és nemcsak azt az aprócska kis szomorúságot, hanem a jóleső érzést, hogy a versolvasás közben apám mellé bújhatok. Csak évtizedekkel később, mikor a *Cinici muzsika* verseit immár saját fiamnak olvastam, tudatosult bennem, hogy a gyerekkönyv bizonytalan vonásait utánzó grafikák alkotója Bálint Endre, a 20. századi modern magyar képzőművészet egyik legjelentősebb alakja. A kis fecske mélyen emlékezetembe vésődött képe döbbsített rá arra a rendkívüli erőre, amit az illusztrált könyvek hordoznak. Akkor már csaknem egy évtizede foglalkoztam a 19. századi populáris grafikával, azon belül elsősorban a képesújságok illusztrációival, de a rég nem látott gyerekkönyv rajzai úgy kavarták fel bennem az emlékeket, mint Marcel Proust híres madeleine keksze, eleven lendületet adva és új irányt szabva az addigi tudományos kutatásoknak.

Visszanézve úgy tűnik, minden szenvedélyes tudományos kutatás mögött kitapintható a személyes indíttatás legbelső magja. Az én, képeskönyvekről szóló történetem főszereplői apám és fiam. Az igényesen illusztrált könyvek szeretetére édesapám ébresztett rá, aki a hetvenes évek egyik kárpátaljai kisvárosában rendkívüli művészi ízléssel válogatta össze könyvtárába a kor legszebb illusztrált szépirodalmi műveit, a Magyar Helikon bibliofil kiadványait, Shakespeare-től Örkényig megannyi igényesen rajzolt könyvet. Azóta is ezek alkotják művészi tapasztalásom mélyrétegét. A gyerekkönyvek felé való tájékozódásomat pedig fiamnak köszönhetem, mert az ő figyelő tekintete által nyílt meg előttem a gyerekkönyvek illusztrációinak birodalma, amiért ettől kezdve művészettörténészként is egyfajta felelősséget vállaltam.

Ezt a személyes hangütést azért vélem indokoltnak, mert a történeti-tudományos elemzés és a népszerűsítő glossza kettős nézőpontja e kötetben is végigvonul. A könyvillusztráció számomra szakmailag rendkívül izgalmas tárgykör, amely a vizsgálódás többféle szempontját kínálja, esztétikai, művészettörténeti és művészetszociológiai kérdéseket egyaránt felvetve. Mint grafikai mű, az autonóm és alkalmazott grafika határvonalán egyensúlyozó kifejezőmód. Amint Bálint Endre rajzainak példája is mutatja, gyakorta szorosan kötődik az alkotó személyes művészi oeuvre-jéhez éppúgy, mint saját kora képzőművészeti mozgásaihoz. Szövegbe ágyazottsága révén ugyanakkor módot ad elmélyültebb képelméleti elemzésekre, a kép-szó viszonyok komplex vizsgálatára. Nem utolsó sorban pedig társadalmi jelenségként is értelmezhető, hiszen a könyvtárgy mint piaci termék létrehozásának folyamata mélyen beágyazódik az adott kor művészeti intézményrendszerébe, kultúrpolitikájába, s ennél fogva nem független a megrendelő (kiadó) és az alkotó üzleti és ideológiai megfontolásaitól sem.

Az első és a harmadik fejezet (*Variációk klasszikusokra; Gyerek – könyv – történet*) a 18. század végétől a jelenkorig tartalmaz esettanulmányokat. A mélyfúrások középpontjába hol a megrendelő (Kazinczy Ferenc), hol a kiadó (Heckenast Gusztáv), hol az alkotó (Zichy Mihály, Csók István, Kass János) áll, máskor pedig a műfaj egy jellemző témaköre (Budapest ábrázolásai) vagy könyvtípusa (versillusztráció) áll a történeti elemzések középpontjában. A gyerekkönyv-illusztráció kutatását különösképp fontosnak gondolom, lévén a gyerekkönyv az egyébként is peremhelyezett hazai illusztrációkutatás végképp marginalizált területe. Pedig az e műfajra jellemző gazdag képanyag kvalitása, az illusztrátorok művészi súlya és a jelentősebb kötetek generációkon átívelő vizuális jelenléte aligha indokolja ezt a mellőzést. A második és negyedik fejezet írásai (*Maszkos szerepjátékok; Képvarázs – varázskép*) az újonnan megjelent illusztrált szépirodalmi és gyerekkönyveket kívánják bemutatni. Ezek elsődleges célja a kortárs illusztrációról szóló szakmai párbeszéd fenntartása. Napjaink könyvillusztrációját a kortárs művészet részeként tárgyalom, abban a reményben, hogy idővel gyarapodásnak indul a művészi könyv olvasórétege és gyűjtőtábora. A gyerekkönyvek vonatkozásában ez tágabb értelemben is felelősség, hiszen a kvalitásos, művészi igényű illusztráció

gyengélkedő rajzi-vizuális nevelésünknek némiképp ellensúlya lehet, és belépést nyújthat a kortárs művészet területére.

A téma feltárásában fontos inspirációt jelentettek számomra illusztrációkutatásunk olyan úttörői, mint Vayerné Zibolen Ágnes, majd újabban Geller Katalin, Papp Júlia és Varga Emőke munkássága. A kortárs szcena áttekintésében nagy segítségemre voltak az ügy iránt elkötelezett könyvkiadók, mint Borda Lajos, Csányi Dóra, Tsík Sanya és Kovács Eszter. Fontos ösztönzést jelentenek számomra a grafikusművészekkel, köztük a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatóival folytatott beszélgetések. Részint ezek ösztönzésére rendeztük meg Herbszt László kollégámmal és a Graphifest csapatával 2019-ben az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivált. Az illusztrációkutatás gyakorlati nehézségeit pedig számos kollégám segített áthidalni, köztük Boka László, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos igazgatója, Sándor Tibor a Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének vezetője, Péterfi Rita, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum igazgatója, valamint a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályának munkatársai. Mindnyájuknak köszönettel tartozom azért, hogy választott témám feltárásában előbbre tudtam lépni.

Nem utolsósorban pedig köszönöm e könyv szövegét gondozó Burza Patrícia Kármennek áldozatos munkáját, amivel a másfél évtized alatt, különböző szempontrendszerek és jegyzetelési szisztémák mentén készült írásokat segített nyelvileg egységes formába önteni.

Tartalom

Előszó	11
--------------	----

VARIÁCIÓK KLASSZIKUSOKRA

Egy irodalmi kultuszportré nyomában <i>Ráday Gedeon arcképe az Orpheusban</i>	16
--	----

„Külső csínjának emelésére sem kímélém a költséget” Heckenast Gusztáv illusztrált kiadványai	62
---	----

„Arany – Zichy” Zichy Mihály illusztrációi Arany János balladáihoz	117
---	-----

Csók István irodalmi illusztrációi a századfordulón	183
---	-----

A könyvillusztráció mint a „biztonsági modernizmus” új terepe <i>a Petőfi Irodalmi Múzeum 1958-as Magyar költészet – mai magyar grafika kiállításának példáján</i>	218
---	-----

„Tanúja és krónikása vagyunk a korunknak.” <i>Kass János művészete a hatvanas években</i>	242
--	-----

MASZKOS SZEREPJÁTÉKOK: KORTÁRS SZÉPIRODALMI KÖNYVILLUSZTRÁCIÓ

Képeskönyv felnőtteknek? <i>Helyzetjelentés a kortárs magyar könyvillusztrációról</i>	264
--	-----

Bolondok hajóján?	
<i>Kortárs könyvillusztráció és kortárs bibliofília</i>	276
Maszkos szerepjátékok	
<i>Gaál József kép-szó társulásai</i>	291
Négykézláb	
<i>Szurcsik József „grafirkái” Császár László verseihez</i>	300
Egy felnőtt képeskönyv kicsomagolása	
<i>Szabó Imola Julianna, Maros Krisztina: Kinőtt szív</i>	304
Senki semmit	
<i>Esterházy Péter és Szüts Miklós közös könyve</i>	309
Egy csepp lime	
<i>Turi Lilla illusztrációi Dragomán György novellájához</i>	315

GYEREK – KÖNYV – TÖRTÉNET

Budapest – Meseváros	
<i>Budapest képi reprezentációja a gyermekkönyvekben</i>	320
„A macska a veréb háza”	
<i>Magyar gyermekvers-illusztráció – különös tekintettel a kortársakra</i>	348
A vizuális narráció eszköztára a design-könyvek sorozatában	372

KÉPVARÁZS – VILÁG-KÉP: KORTÁRS GYERMEKKÖNYV-ILLUSZTRÁCIÓ

Képvarázs – Világ-kép	
<i>Az illusztrált könyvek szerepe a gyermekkor egyes szakaszaiban</i>	416

Piroska Kiberiádban	
<i>A kortárs magyar gyermekkönyv-illusztráció új útjai</i>	428
Mese, kép, színház	
<i>Papírszínház a művészettörténész szemével</i>	435
Rázós ügyek	
<i>Aranyvackor: ötödik gyerekirodalmi és illusztrációs pályázat</i>	439
Légy szabad és álmodozz!	
<i>Dr. Seuss világa</i>	446
Képekkel a mindenségről	
<i>Satoe Tone: Pipó utazása</i>	450
Garmann világa	
<i>Stian Hole könyve</i>	454
Portugál humor, francia harag	
<i>Catarina Sobral és Rémi Courgeon könyvei</i>	459
Kalapos nyulakról s egyébektől	
<i>2014 új illusztrált gyerekkönyvei</i>	465
„Soha nem is volt”	
<i>Molnár Jacqueline, Nagy Norbert és Serge Bloch illusztrációi</i>	470
Más-képek tündérekéről és szörnyekről	
<i>Újabb gyermekkönyveink illusztrációiról</i>	475
A repülés kalligráfiája	
<i>Békési Rozi Andersen-illusztrációi</i>	482
Átjárók mese és valóság között	
<i>Szegedi Katalin gyermekkönyv-illusztrációi</i>	487

Egy hártyás szárnyú pendülés képe <i>Remsey Dávid: Sündör és Niru</i>	493
Szabadrajz három tételben <i>Molnár Jacqueline három új könyvéről</i>	497
Az ismerős idegen <i>Schmidt Cecília: Egyik kutya, másik eb</i>	503
Hol lehet az Ilike <i>Kun Fruzsina: A muter meg a dzsinnek</i>	507
A színek hatalma – a hatalom színei <i>Képeskönyvek hatalomról és politikáról</i>	511
A színek szárnyakat adnak <i>Petr Sís: A fal</i>	520
Időcsúszások Londonból Budapestre <i>Takács Mari: A londoni mackók</i>	525
Ki ette le a könyvet? <i>Dániel András: A könyv, amibe bement egy óriás</i>	531
Hogyan csináljunk posztmodern gyerekkönyvet? <i>Dániel András: És most elmondom, hogyan lifteztem</i>	536
„Itt minden rajzolva van” <i>Dániel András: A nyúlformájú kutya</i>	541
A boldogság színe <i>Maros Krisztina: A boldogság színe</i>	547
Mese a kertről <i>Rofusz Kinga Otthon című képkönyvéről</i>	552

Felhasznált irodalom	559
A kötetben szereplő írások eredeti megjelenési helye	625
Névmutató	629